

Makten och ärligheten

SACO-direktören Bertil Östergrens essaysamling »Makten och ärligheten» diskuteras i denna artikel av pressombudsman Matti Häggström, som bl a framhåller att den analys av distributionsdemokratin som Bertil Östergren gjorde för tio år sedan är rykande aktuell idag. Vi måste vara rädda om våra organisationer. En människa kan visserligen känna sig maktlös inom en organisation. Likafullt blir hon än mer maktlös utan den. Det hindrar givetvis inte att individens ställning inom organisationen är ett lika viktigt problem som hennes relationer via organisationerna till samhället. Bertil Östergren berör vidare bl a lönebildningen och låglönefrågan. Han betonar kraftigt att de sjuka, handikappade, partiellt arbetsföra och arbetslösa på ett helt annat sätt än hittills borde uppmärksammas i låglönedebatten, eftersom det är sådana grupper som har det allra svårast och som lever på den lägsta standarden.

SACO:s verkställande direktör Bertil Östergren behöver ingen närmare presentation. Hans färgstarka, dynamiska personlighet och hans under en följd av år banbrytande insatser för den fackliga akademikerrörelsen är allom bekanta. Men Bertil Östergren är inte bara den framstående företrädaren för en betydelsefull löntagarorganisation. Han är också en av de alltför få bland arbetsmarknadens toppmän som aktivt deltar i samhällsdebatten. Hans inlägg i främst arbetsmarknads-, skatte- och lönefrågor har länge hört till de tungt vägande. På senare tid, då särskilt de inkomstpolitiska diskussionerna vulgäriserats och förfolkligats så att sakens ärligheten mestadels helt satts på undantag, har hans synpunkter fyllt ett stort behov.

Det är därför en för den vederhäftighetstörstande glädjande händelse att Bertil Östergren nu samlat några tidigare publicerade artiklar – en av dem i Svensk Tidskrift i fjol – och, kompletterade med en rad nyskrivna, gett ut dem i bokform. Skriften har fått den kvicka titeln »Makten och ärligheten» (Askild & Kärnekull).

Distributionsdemokratin

Ett av bokens ämnesområden rör organisationerna och arbetsmarknaden. Här återfinns den uppsats, som författaren publicerade i Tiden 1961 och i vilken det nu klassiskt vordna uttrycket distributionsdemokrati myntades. Bertil Östergren såg till skillnad från många andra vid den tiden organisationsväsendets expansion inte som en fara för demokratin utan som någonting

positivt. Tidigare var den enskildes möjligheter att påverka samhällsutvecklingen i stort sett begränsade till de politiska partierna. Nu hade nya maktgrupper, organisationer av olika slag, uppstått, därmed också nya maktkanaler för den enskilde. Denne kunde som förr vara med i eller åtminstone rösta på ett politiskt parti. Genom att gå med i sitt fackförbund kunde han ytterligare influera samhällsutvecklingen i önskad riktning, då arbetsmarknadsorganisationerna utifrån sina medlemmars intressen söker påverka beslut som fattas av politikerna.

Men han var kanske också bilförare och medlem av Motormännens Riksförbund. Han väntade sig då inte bara att få en medlemstidning utan också att organisationen skulle företräda bilisterna i förhållande till statsmakterna när det gällde frågor som vägväsendets utbyggnad, bilbeskattningen och mycket annat. På så sätt kunde han vara med i organisationer för kristna, nykterister, sportfiskare etc. Han distribuerade sina olika intressen, önskemål och funktioner till organisationer och det politiska parti han föredrog och räknade med att dessa sedan skulle företräda de aktuella intressena.

Denna skiss av distributionsdemokratin är naturligtvis rykande aktuell idag. Decentraliseringskraven blir allt starkare. Organisationsväsendets frammarsch, distributionsdemokratin, har otvivelaktigt betydtt mycket för decentraliseringen av makt från staten och politikerna. Organisationerna har delvis blivit ett skydd mot politikerna. Mångfalden organisationer balan-

serar varandra och partierna. Det är större risk, menade författaren med rätta, att snäva gruppintressen dominerar i en ren partidemokrati än i ett samhälle där organisationer är inflytelserika.

Detta framhölls som sagt för tio år sedan. I en följande uppsats skriver författaren: »Medan jag 1961 upplevde problemet med individens komplicerade relationer till samhället via organisationerna som det i organisationsdiskussionen intressantaste, har jag alltmer kommit att uppleva individens relation till organisationen, individens ställning inom organisationen, som inte bara ett i betydelse likvärdigt problem utan också som en avgörande fråga för bedömningen av individens inflytande på samhället via organisationerna.»

Organisationsdemokratin

Mycket har hänt sedan 1961. De vilda strejkerna har naggat en del LO-förbunds och LO:s auktoritet hårt i kanterna, speciellt som dessa företeelser glorifierats i vissa massmedia, där dess företrädare framställts som hjältar eller kristusgestalter. Konflikterna var delvis en reaktion mot LO:s inkomstpolitik de senaste åren, men också en protest mot interna förhållanden inom det egna förbundet. Den kris Sveriges Förenade Studentkårer hamnat i under senare år bottnar sannolikt också i förtroendeproblem. SFS har knappast skött sina fackliga uppgifter tillfredsställande. Studiemedelssystemet har sedan 1965 fortgående försämrats, studieskulden gått i höjden och akademikernas möjligheter på

arbetsmarknaden underminerats. Men SFS har inte på dessa punkter fört en distinkt facklig politik. Istället har organisationen to m förordat åtgärder som ökat problemen för dess medlemsgrupper. Det är inte att undra på att detta så småningom måste resultera i att många studerande kände sig främmande för sin organisation.

Organisationsdemokratien måste sålunda förnyas och vitaliseras. En del har också skett på den fronten. Moderata samlingspartiets metod att vid skapandet av sitt nya partiprogram initiera till diskussioner bland medlemmarna är ett exempel. SACO:s ambitiösa sätt att förankra sitt inkomstpolitiska program inom sina medlemskadrer ett annat.

Sådana vägar att angripa problemen syns vara förnuftiga. Andra förefaller betydligt sämre. Stormöten och revolter mot organisationsledningar – av typen vilda strejker – kan visserligen ge kortsiktiga framgångar. I längden torde de dock vara förödande för den enskilde individens möjligheter att bevaka sina intressen.

Därför måste distributionsdemokratins fördelar fortfarande kraftigt poängteras. Som Bertil Östergren framhåller kan en människa visserligen vara tämligen maktlös inom en organisation. Han vore lika fullt ännu mera maktlös om inte organisationen fanns. Vi måste sålunda vara rädda om organisationerna. Den enskilde behöver dem!

Lönebildningen

I en annan del av boken diskuteras in-

komstskillnader och inkomstbildning – ett område där debattnivån som nämnts sedan länge varit betänkligt låg. Man har låtsats som om löneskillnader är skadliga och inte har någon uppgift att fylla. Man har ensidigt fäst sig vid de sociala aspekterna på lönefrågorna – som om man kunde göra vad som helst med löner och löneskillnader utan att det fick konsekvenser för produktion, samhällsekonomi och framstegstakt. Och man har sökt inbilla svenska folket att inkomstskillnaderna här i landet är stora, internationellt sett.

Bertil Östergren analyserar skickligt hur det skulle kunna bli om man helt slopade inkomstskillnaderna. Hur skulle då arbetskraften kunna fördelas på olika sysselsättningar på ett sätt som motsvarade samhällets dvs medborgarna-konsumenternas, önskemål om produktion av olika varor och tjänster? Går det att tänka sig något annat alternativ än tvångsdirigering av arbetskraft till olika sysselsättningar – alltså att centralbyråkrater bestämde vad som skulle produceras och konsumeras, och vilka som skulle arbeta var? Hur skulle människor stimuleras till bättre och mera krävande prestationer om man tog bort den stimulansfaktor som möjligheter till högre inkomst och därmed högre levnadsstandard utgör?

Förvisso måste vi ha inkomstskillnader. Men hur stora?

Detta är naturligtvis omöjligt att generellt svara på. Här i landet torde vissa inkomstskillnader vara för stora, en del lagom och andra för små.

Lönebildningen brukar nationalekono-

miskt beskrivas med den så kallade marginalproduktteorin. I sin totala utformning är denna teori inte accepterad, eftersom den inte förklarar vad som bestämmer utbudet av arbetskraft vid olika lönenivåer. När det gäller att definiera vad som avgör efterfrågan på arbetskraft kan dock, menar författaren, en del av marginalproduktteorin vara vägledande, nämligen den del som helt enkelt innebär att en arbetsgivare anställer arbetskraft till ett visst pris när han finner det lönsamt att göra det, men inte annars. Och vad som är lönsamt bestäms ytterst av till vilka priser konsumenterna efterfrågar de producerade varorna eller tjänsterna jämfört med andra varor och tjänster. Detta resonemang gäller även för de offentliga arbetsgivarna – också de måste arbeta med någon form av vinstmaximeringsmålsättning.

Om nu lönebildningen fungerar så – har då fackföreningarna några uppgifter att fylla? Ja, svarar författaren, och det är de uppgifter de fullgör idag. De söker med olika medel pressa upp lönerna mot marknadsvärdet – en arbetsgivare betalar givetvis gärna mindre än vad han anser arbetsinsatsen vara värd. De påverkar den subjektiva och ofullkomliga bestämningen av produktivitetens värde. De verkar på skilda vägar för en faktiskt höjd produktivitet av medlemmarnas arbete. De påverkar på olika sätt utbuds- och efterfrågesidan. Och de påverkar miljöfrågorna – arbetsmiljön och den samhällsmiljö av vilken arbetsplatsen är en del.

Nej till Robin Hood

Då uppstår likväl en hake. Accepterar man de standardskillnader som uppstod om lönen enbart sattes efter prestationen skulle lönedifferenserna troligtvis bli mycket stora. Därför, fastslår författaren, måste vi vid lönesättningen även ta hänsyn till de sociala aspekterna. Vi får, för att undvika mycket stora standardskillnader, godta en utjämning så att dessa blir mindre än skillnaderna i prestationsresultatet – även till priset av en något långsammare ekonomisk tillväxt i samhället.

Problemet är bara i vilken utsträckning detta skall ske. Som Bertil Östergren påpekar ligger våra bästa möjligheter att bistå de lågavlönade inte i att enligt någon slags orealistisk Robin Hood-teori sänka standarden för exempelvis högre tjänstemän på den offentliga sektorn utan i att öka produktionen. En procents ökning av nationalprodukten ger 1 500 miljoner kr. Det är oändligt mycket mer än de småslantar man kan sno ihop genom att med avunden som ideologi sänka vissa grupper privata standard.

Signaturen Sander i Dagens Nyheter skrev en gång att man nu som bäst diskuterar huruvida låglöneproblemet beror på att vissa människor tjänar mindre än andra eller om det är precis tvärtom, dvs att en del tjänar mer än andra. Av vissa debattörers sätt att resonera förefaller det som om de tog hr Sanders funderingar på fullaste allvar.

Bertil Östergren gör inte det misstaget. Han understryker istället en annan aspekt – att de sjuka, handikappade, partiellt ar-

betsföra och arbetslösa på ett helt annat sätt borde uppmärksammas i låglöne-debatten, eftersom det är sådana grupper som har det allra svårast och lever på den lägsta standarden. Men det är inte dessa grupper som strejkar vilt. Som regel företräds de inte heller av några mera framstående organisationer. De är snarast att betrakta som den tysta minoriteten.

Massmedias roll

Bertil Östergren berör också massmedias roll i samhällsdebatten. Han erinrar om att TV:s sk samhällsprogram tagit upp låglönefrågorna och belyst dessa ur en-sidig social synvinkel. Att det finns andra aspekter att lägga har man inte låtsats om. »TV:s samhällsredaktion har sett som sin uppgift att bedriva propaganda utifrån en viss ideologisk inställning, inte att allsidigt belysa löneproblemen. Att ge ordentlig tid för debatter i lönefrågor med företrädare för olika ståndpunkter har varit mindre intressant. TV:s behandling av lönefrågorna – vid sidan av nyhetssändningarna och Rapport – är inte objektiv.»

Det är hårda ord. Men på Sveriges Radio måste man kunna ställa särskilt stränga krav på objektivitet, då det är ett monopolföretag. Dessutom är det extra svårt för en enskild individ eller organisation att dokumentera vad som sagts i radio eller TV. Sveriges Radio tycks heller inte acceptera den genmälesrätt som tidningarna iakttar, men som borde vara en självklarhet för alla massmedia.

Bertil Östergren ger dråpliga exempel på hur nyhetsförmedlingen kunnat bli när

vissa journalister varit ute för att driva privata kampanjer. Det SACO-anslutna Svenska Arkitekters Riksförbund kom för en tid att genom sin tidskrift domineras av en pseudorevolutionär klick som ständigt sökte sak med SACO och deklarerade hur främmande arkitekterna stod för SACO:s politik. På nyhetssidan eller kultursidan i Dagens Nyheter rapporterades detta flera gånger stort uppslaget. Det hade inte skrivits av tidningarnas fackliga reportrar utan av helt andra journalister. Men så gjorde SAR en enkät bland sina medlemmar om deras lönepolitiska inställning, varvid bubblan sprack. Det blev en överväldigande majoritet för SACO:s inkomstpolic. Men om detta stod ingenting att läsa i DN. När den demokratiska opinionen kom fram var de ovannämnda journalisterna inte intresserade längre.

Är då svensk journalistik undermålig? Nej, långt ifrån, svarar Bertil Östergren. ett omdöme som man gärna vill instämma i. Men han pekar på en öm punkt i tendenserna till opportunist. Det är ofarligt och tacksamt att slå på tex akademikerna och deras fackliga strävanden. Där finns många fördomar att exploatera. Alltså gör man det.

Den inställningen är beklaglig. Och knappast särskilt dristig.

En berikande bok

Bertil Östergren är en ypperlig skribent. Akademikerna hade förlorat men journalistiken skulle vunnit på om han låtit sitt redaktörsskap för studentkårstidningen

Lundagård under 1940-talet bli inledningen till en journalistisk istället för en facklig karriär. Som polemiker är han lysande. Han spetsar inte motståndaren på sin värja, han pulveriserar noggrant varje smula av hans argument med en mortel. Understundom blir han rentav grym i sitt obarmhärtiga sätt att låta motståndarna sprattla i inkonsekvensens och självmotsägandets snubbeltråd.

Men när man lägger ifrån sig boken är

det ändå de analytiska avsnitten som man främst tänker på. Ur dem framstår konturerna av en person som är beredd att kämpa hårt för sina uppdragsgivares fackliga intressen men som samtidigt vill lyssna på sakskalet och ta hänsyn till andra grupper. För varje i egentlig mening samhällstillvänd människa är därför Makten och ärligheten en angelägen bok, värd att återvända till.